

HALK ANLATILARINDA-CİNSİYET AYRIMI ÖTESİNDE-İNSAN ANLAYIŞI VE KADININ YERİ

PROF. DR. ESMA ŞİMŞEK*

Türk kültüründe kadın; cefakâr bir ana, sadık bir eş, vefalı bir kız kardeş ve sevgilerin en güzeline lâyık bir evlattır. Hangi vasıfla olursa olsun, Türk kültüründe kadının her zaman özel ve önemli bir yeri olmuştur. Ahlâkı, fazileti, onuru ve namusuyla saygınlığını her zaman koruyan, toplumun mimarı ve kültür taşıyıcısı olan Türk kadını, aynı zamanda gelecek nesilleri yetiştiren bir eğitmendir. Toplumun temeli aile, ailenin temeli de annedir/kadındır. Sağlam aile, sağlam toplumu oluşturur. O halde millet olarak sağlam bir toplum yaratmak istiyorsak, öncelikle toplumu meydana getiren aileye, aile içerisinde de kadının ve kadının yanında yer alan erkeğin durumuna bakmalıyız.

Çoğu toplumlarda, erkeğe gereken değer verilirken, kadınlar arka plânda kalmış, bunlara adeta ikinci sınıf insan muamelesi yapılmıştır. Oysa Türk kültüründe kadının yeri her zaman erkeğinin yanı olmuş, “bir elmanın iki yarısı” gibi birbirlerini tamamlamışlardır. Yazılı kaynaklara baktığımızda İslâmiyet’ten önceki ve sonraki dönemlerde, kadının yerinin eşinin yanı olduğu ve çeşitli

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Türk kültüründe kadın; cefakâr bir ana, sadık bir eş, vefalı bir kız kardeş ve sevgilerin en güzeline lâıyk bir evlattır. Hangi vasıfla olursa olsun, Türk kültüründe kadınının her zaman özel ve önemli bir yeri olmuştur. Ahlâkı, fazileti, onuru ve namusuyla saygınlığını her zaman koruyan, toplumun mimarı ve kültür taşıyıcısı olan Türk kadını, aynı zamanda gelecek nesilleri yetiştiren bir eğitmendir. Toplumun temeli aile, ailenin temeli de annedir/ kadındır. Sağlam aile, sağlam toplumu oluşturur. O halde millet olarak sağlam bir toplum yaratmak istiyorsak, öncelikle toplumu meydana getiren aileye, aile içerisinde de kadının ve kadının yanında yer alan erkeğin durumuna bakmalıyız.

toplantılarda en yüksek mevkiin kadınlara ait olduğunu görebiliriz. O devirlerde en itibarlı yer sağ taraftır. Türk toplumunda kadının yeri de sağ taraftır. Zeki Velidi Togan, Moğol hanedanlarında kadınların da törenlere, yemeklere, kimi kez kurultaylara katıldıklarını ifade eder (Gökyay 1973: CCCLXXV). Bir emirname yazılacağı vakit; *"hakan ve hatun emrediyor ki"* ibaresinin kullanılması; şölenlerde, ayinlerde, ibadetlerde, hatun ile hakanın beraber oturması, bir hakanın, yanında hatunu olmadan elçiyi kabul edememesi gibi kaideler de kültürümüzde kadının yerini açık bir şekilde göstermektedir (Gökalp 2004:165).

Orhun Âbideleri'nde, İltiş Kağan ile Elbilge (İlbiğe) Hatun'un, birlikte tahta çıkışlarından bahsedilir: *"Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiş Kağanı, annem İlbiğe Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak..."* (Ergin 1983: 21-22). Bu sözlerden hareketle, Göktürklerde kağanla hatunun, devlet işlerini birlikte yürüttüklerini, hatunların ordunun stratejisini belirlemede etkili olduğunu söyleyebiliriz. "Bilge" terimi hem kadın hem de erkekler için kullanılmaktadır. Bunun anlamı, devletin bilgin ve egemen melikesi demektir. Oğulların eğitimi annelerine bırakılmıştır. *"Umay gibi annem Hatun'un sayesinde, küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı."* (Ergin 1983: 25-26). Umay, gök ve yer tanrılarında sonra, eski Türklerde çocukları koruyan tanrıçadır.

Bazı zamanlar eş seçiminde kızlar, erkeklerle dövüşerek, yendikleriyle değil, yenildikleriyle (yani kendilerinden daha güçlü olanla) evlenmeyi tercih etmişlerdir. Grenard'ın gözlemlerine göre de; Doğu Türkistan'daki kızlar, kocalarını seçme hürriyetine sahiptirler. Diğer Müslüman topluluklarındaki

kadın-erkek ayrılığı ve kadının tecridi olayı bizde mevcut değildir. “Kalın” yerine, mecburi olmayan hediye niteliğindeki “toyluk” vardır. Kadın, iktisadi hayatta yer alır. Erkek ve kadın satış yerine birlikte giderler ve fiyatı belirlemede hâkim olan kadındır. Çoğu kez kadın, pazar işlerini tek başına halleder. İkinci eş, ancak ilk eşin rızasıyla mümkündür ve yaygınlaşmamıştır (Türküne 1995: 71).

Gökalp, Türklerde gördüğü kadın-erkek eşitliğini, “Toyonizm” adını verdiği dinle, büyü (sihir) olarak nitelendirdiği “Şamanizm”in eşitliğine bağlar. Dini ve siyasî reisler olan toyunlar, erkek; büyücü olan Şamanlar ise kadındır. Yine kadın-erkek eşitliğinin temelinde sol-sağ ikili tasnifinde, iki tarafın eşit olması vardır ki, bu tasnifte kadınlar solda, erkekler sağda yer almaktadırlar (Türküne1995:71). Ancak, Türk şamanlığında dişinin ağırlıkta olmasının nedeni, toplumun adına ve toplumla beraber kutsalla bütünleşme ve bu ilişkiyi yürütme görevinin daha çok kadına düşmesidir. Erkek, yine kutsal olan zorlu ve tehlikeli av işiyle meşgulken, kadınlar şamanlıkta uzmanlaşmışlardır. Anne ve yavrularının görülen

bağlarla doğal bir grup oluşturması; insanın varoluşunu ve topluluğun devamını, gerek doğum, gerek beslenme, bakım ve sosyalizasyon yoluyla sağlayanın kadın oluşu, ilkel toplumda kadının din-sihir alanında rol almasına yol açmıştır. Ancak bu, toplumda erkeğin ikinci statüde olduğu anlamına gelmemektedir (Türküne 1995: 98).

Türk aile sisteminde “eş” kavramı hem kadın hem de erkek için kullanılır. Kadın, erkeğin; erkek de kadının eşidir. Ev ağası ile ev hanımı “aile”yi meydana getirir. Ancak, evin sahibi kadındır. Bundan dolayı, ev kadını için söylenen en yaygın söz; “evdeş”dir.

Bu örnekler gösteriyor ki, bütün dünya kadınları arasında, tarihinin hiçbir döneminde aşağılanmayan ve hak ettiği yere konulan tek kadın, Türk kadınıdır. Hiçbir ülke Türkler kadar, kadınlara hak vermemiş ve saygı göstermemiştir. İngiliz

Bir emirname yazılacağı vakit; “hakan ve hatun emrediyor ki”ibaresinin kullanılması; şölenlerde, ayinlerde, ibadetlerde, hatun ile hakanın beraber oturması, bir hakanın, yanında hatunu olmadan elçiyi kabul edememesi gibi kaideler de kültürümüzde kadının yerini açık bir şekilde göstermektedir.

Orhun Âbideleri'nde, İleriş Kağan ile Elbilge (İlbilge) Hatun'un, birlikte tahta çıkışlarından bahsedilir: "Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İleriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak..." Bu sözlerden hareketle, Göktürklerde kağanla hatunun, devlet işlerini birlikte yürüttüklerini, hatunların ordunun stratejisini belirlemede etkili olduğunu söyleyebiliriz. "Bilge" terimi hem kadın hem de erkekler için kullanılmaktadır. Bunun anlamı, devletin bilgin ve egemen melikesi demektir. Oğulların eğitimi annelerine bırakılmıştır. "Umay gibi annem Hatun'un sayesinde, küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı.

yazar Stuart Mill; "Bir medeniyetin seviyesini ölçmek isterseniz, derhal kadının hayat şartlarına bakınız. Kadınların en büyük saygıyı gördüğü memleket, medeniyette en ileri memlekettir." der. O halde, Türk Milleti medeni ülkelerin başında yer almaktadır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu da, bir konuşmasında; "Avrupalılar, kadına karşı çok saygı gösterirler, fakat bu saygıları iyice elenirse, görülür ki, kaynak ahlâkî olmaktan çok cinseldir. Avrupalı erkek gözünde kadın, nazik, ince, tapınmaya değer cinsel bir puttur. Hâlbuki, gelenekçi Türk ahlâkının temeli kadına karşı duyulan cinsel hayranlık olmayıp müsavatçılıktır (eşitlik). Türk ahlâkı, kadın olsun, erkek olsun, saygıdeğer olana saygı gösterir.

Tarihi "Türkan" denilen bu kadınlara erkeğin müsavatı üzerine kurulan aile tipinin örneği ilk ve tam olarak veren Türkler olmuştur. Bu ahlâka göre kurultaylarda hatun, Hakan'ın sağında oturur, sefirleri birlikte kabul ederler ve fermanlara ikisi birden imza koyarlardı." diyerek, hem kültürümüzde kadına verilen önemi vurgulamış hem de insanlar arasında cinsiyet bakımından bir farklılığın olmadığını, hak eden herkese saygı gösterildiğini belirtmiştir.

İslâm dininde de, insanlar "kadın" ve "erkek" olarak ayrı yerlerde tutulmamış, yaptıkları işler ve kulluk görevlerine göre değerlendirilmiş; sevapta ve cezada eşit tutulmuş, sadece yaradılışlarına bağlı olarak, birbirlerini tamamlayıcı bazı farklılıklar verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de; "Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, birbirinin dostları ve yardımcılarıdır. Onlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar." denilerek insanların cinsiyetlerine göre ayrılmadığı açıkça vurgulanır (Et-Tevbe 71). Ayrıca, insan olarak kadın ve erkeğin birbirlerine eşit yaratıldığı, üstünlüğün ancak takva ile

belirlenebileceği; *“Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık...Şüphesiz ki sizin, Allah nezdinde en şerefliiniz, takvaca en ileride olanınızdır.”* mealindeki ayette ifade edilir (El-Hucuret 13).Yine Kur’an-ı Kerim’de, genel olarak insanlara hitap edileceği vakit, herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmaksızın; “erkekler ve kadınlar” ibaresi geçer: *“Müslüman erkekler ve kadınlar, mümin erkekler ve kadınlar, Allah’a itaat eden erkekler ve kadınlar, doğru olan erkekler ve kadınlar, namuslarını koruyan erkekler ve kadınlar, Allah’ı çok zikreden erkekler ve kadınlar... İşte Allah, bunların hepsine mağfret ve büyük ecir sağlamıştır.”* (Ahzab 33-35).

İslâmiyet, cinslerin birbirine karşı üstünlüğünü kabul etmez. Kadın ve erkek arasındaki, cinsiyetlerinden dolayı ortaya çıkan farklılıkları birbirlerinden üstünlük veya aşağılık anlamında değerlendirmemek gerekir. Bu farklılık yaradılış hikmetine göre birbirlerini tamamlamaları anlamındadır. Kadınlar, fizyolojik olarak erkeklerden farklıdırlar. Âdeti birbirlerini tamamlarlar. Fizyolojik farklılık, psikolojik yapıyı da etkiler.

Günümüzde genellikle kadın erkek eşitliğinde ortaya çıkan yasaklar İslâmiyet’e bağlanmaktadır. Hâlbuki kadına bakıştaki olumsuz gelişmeler, İslâmiyet’in kabulünden sonra girdiğimiz Arap-Fars kültür dairesinden bize aktarılan Arap, Fars ve Hint geleneklerinden kaynaklanmaktadır.

İşte Türk toplumunda, sergiledikleri hal ve tavırlardan dolayı kadına ve erkeğe verilen önem, kültür ve inanç dünyamızın her döneminde olduğu gibi halk anlatılarında da kendini gösterir. Mitoloji, masal, halk hikâyesi, efsane ve fıkra gibi türler, halk edebiyatının anlatı türleri arasında değerlendirilmektedir. Bu türlere baktığımızda, kadınların cinsel bir obje olmaktan ziyade; yapıcı, eğitici, öğretici, destekleyici, onarıcı vs. gibi özellikleriyle toplumda

Tarihi “Türkan” denilen bu kadınlara erkeğin müsavâtı üzerine kurulan aile tipinin örneği ilk ve tam olarak veren Türkler olmuştur. Bu ahlâka göre kurultaylarda hatun, Hakan’ın sağında oturur, sefirleri birlikte kabul ederler ve fermanlara ikisi birden imza koyarlardı.”diyerek, hem kültürümüzde kadına verilen önemi vurgulamış hem de insanlar arasında cinsiyet bakımından bir farklılığın olmadığını, hak eden herkese saygı gösterildiğini belirtmiştir.

Manas destanında da kadınların önemi büyüktür. Kanıkey, eşi Manas'ı birçok tehlikeden kurtarmış, yetiştirdiği atlarla onun kuvvetine kuvvet katmıştır. "Karakırgızların Manas destanlarında, kadın evin talih ve namusunun muhafızı olarak tasvir edilir. Kahramanları, ciddiyet ve doğruluklarını kaybederek namussuzca bir iş yapacakları dakikalarda kadın kurtarır. Kadın sözüne kulak asmadığı gün, kahramanın ölümüdür."

saygın bir yere sahip olduğunu ve erkeğinin yanında yer aldığını görürüz. Bu durumu, birkaç örnekle ele alalım:

Türk mitolojisinde Tanrı, dünyayı yaratma arzusunu, su üzerinde gördüğü bir kadın hayalinden (Ak-Ana / Ak-Ene) alır. Türk destanlarında da, kadınların yeri önemlidir. Kadınlar sadece, evde belirli görevlerini yerine getirmekle kalmamış, eşlerin en büyük destekçileri olmuşlardır. Kahramanlar, hanımlarının/kız kardeşlerinin sadakat ve gayretiyle ölüm veya diğer felaketlerden kurtulurlar. Kahramanların en büyük yardımcıları eşleriyle atlarıdır. Savaşlarda büyük zaferler kazanan kahramanlar, genellikle annelerinin terbiye ve nezaretinde büyütülürler. İlk yol gösteren, anne veya kız kardeşidir. Onları, kötülüklerden, tehlikelerden kurtaranlar da yine kadınlardır. Kadının sözüne kulak asmadığı gün, kahramanın ölümüdür.

Bozkurt destanına göre, Türk soyunun, kolları ve bacakları kesilmiş bir genç ile dişi bir kurdun evliliğinden türemesi ve daha sonra Türklere hakan olan Aşine'nin, soyunu unutmadığını göstermek için, çadırının kapısına, üzerinde kurt başı bulunan bir bayrak dikmesi, anne tarafına bağlılığın bir işaretidir (Banarlı 1971: 24).

Manas destanında da kadınların önemi büyüktür. Kanıkey, eşi Manas'ı birçok tehlikeden kurtarmış, yetiştirdiği atlarla onun kuvvetine kuvvet katmıştır. "Karakırgızların Manas destanlarında, kadın evin talih ve namusunun muhafızı olarak tasvir edilir. Kahramanları, ciddiyet ve doğruluklarını kaybederek namussuzca bir iş yapacakları dakikalarda kadın kurtarır. Kadın sözüne kulak asmadığı gün, kahramanın ölümüdür." (İnan 1987: 276).

Birçok destanda olduğu gibi Manas destanında da başı tehlikeye giren kahramanların en büyük yardımcılarından biri kadınlardır. Almanbet, Çinlilerle savaşırken, erkek kılığına giren annesi, onu düşman elinden kurtarır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, kadınların sadece giyinip süslenerek, yemek yapıp, çocuk büyütmeyle mükellef olmadıkları ifade edilir. Nitekim, "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı" boyunda Kan Turalı, babasına, evlenmek istediği kızın vasıflarını şöyle anlatır: *"Baba, ben yerümden durmadın ol durmuş ola; men karakoç atuma binmedin ol binmiş ola; men kanlukafir eline varmadın ol varmış ola, maña baş getirmiş ola..."* der. Bunun üzerine babası Kanlı Koca; *"Oğul, sen kız istemezmişsin; onuñardunda yiyesin, içesin, hoş geçesin,"* der. (Gökyay, 1973: 83) Görüldüğü gibi, burada kadınların da, erkeklerin yaptıklarını yapabileme gücüne sahip olmaları istenmektedir.

Aynı hikâyede, Selcen Hatun'un üç canavarı yenen kişi ile evleneceğini ilan etmesi; "Kam Büre Bey-oğlu Bamsı Beyrek" boyunda, Banu Çiçek'in evleneceği erkeği; ok atmada, ata binmede ve güreşte denemesi, hem kızların eş seçme haklarını, hem de evlenecekleri erkeklerde aradıkları özellikleri gösterir ki, burada güç ve kuvvet her şeyden önemlidir. Ancak, kızın da erkek kadar kuvvetli olduğunu, Banu Çiçek'in yarış için Beyrek'in karşısına çıkmasından, Selcen Hatun ile Boyu Uzun Burla Hatun'un, eşlerini kâfir elinden kurtarmalarından anlamaktayız.

Dede Korkut Hikâyelerinde kadın, aynı zamanda eşine akıl verip onu doğru yola yönlendiren bir bilgedir. Örneğin, çocuğu olmayan Dirse Han'a, ne yapması gerektiğini eşi anlatır. Dirse

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, kadınların sadece giyinip süslenerek, yemek yapıp, çocuk büyütmeyle mükellef olmadıkları ifade edilir. Nitekim, "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı" boyunda Kan Turalı, babasına, evlenmek istediği kızın vasıflarını şöyle anlatır: *"Baba, ben yerümden durmadın ol durmuş ola; men karakoç atuma binmedin ol binmiş ola; men kanlukafir eline varmadın ol varmış ola, maña baş getirmiş ola..."* der. Bunun üzerine babası Kanlı Koca; *"Oğul, sen kız istemezmişsin; onuñardunda yiyesin, içesin, hoş geçesin,"* der.

Han, evladı olmadığından dolayı karısına darılır, ama suçu ona yüklemeyiz; “*Bu ayıp sende midir, bende midir? ...*” der. Fakat, ikinci bir hanımla evlenmeyi asla düşünmez. Hikâyenin sonunda, hanımının sözlerini dinleyen Dirse Han, çocuk sahibi olur.

Konusu aşk ve kahramanlık olan birçok halk hikâyesinde de eşini kuvvete bağlı yeneren seçen kızlara rastlarız. Alp tipinin hâkim olduğu devirlerde; hem kızlarda, hem de erkeklerde aranan vasıfların başında, “kahramanlık” gelmektedir. Ama, kahramanlığın yanında güzel ahlâk, sadakat, namuslu olma vs. gibi özellikler de önemlidir. “Yaralı Mahmut Hikâyesi”nde Mahbûb Hanım, “Şah İsmail Hikâyesi”nde Arap Üzengi, “Latif Şah Hikâyesi”nde Esmer Sultan, “Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi”nde Mahmihri, evlenecekleri kişileri, kuvvet imtihanından geçirdikten sonra kendileri seçerler (Köse 1994: 24-30).

Bütün bunların sebebi; sürü sahibi ve yağmacı göçebe yapılarda insan faktörü ve dolayısıyla kadın, insan üreticisi olarak önemlidir. Ayrıca, erkeklerin savaşta ve avda oldukları süreler boyunca kadın; topluluğu, çocukları, barınakları, yiyecekleri ve sürüleri korumaktan sorumludur. Hayvanlardan elde edilen gıda maddelerinin üretimi, denetim ve saklanması; giysi ve barınak yapımı, daha doğrusu çocukların beslenme, bakım ve sosyalizasyonu kadına aittir. Güç tabiat şartlarında ve çetin göçebe hayatında kadının da erkek kadar güçlü, mücadeleci, cesur ve atak olması gerekir. Göçebe yapılarda, cinsiyetler arasında çok büyük farklılıklar yoktur (Türköne 1995: 128).

Masallarda, bir toplumda kadının ve erkeğin durumunu belirleme konusunda önemli belgelerdir. Üstün Dökmen, masallarda kadının durumunu sadece; “Tostan Böceği Gülbiye Hatun ile Sıçan Bey” adlı masal örneklemeyle ele alarak, Sıçan Bey’in bazen eşini koruyan bazen de cezalandıran bir konumda “Anababa” rolünü üstlendiğini, hayati tehlikedeyken bir çocuk gibi nazlanan Gülbiye Hatun’un ise “Çocuk” rolünde olduğunu belirterek, toplumda; “Koca değil mi döver de sever de.” düşüncesinin hâkim olduğundan bahseder (Dökmen 2002: 190-191). Oysa, sadece bir masala bakarak, masallardaki kadının yeri hakkında genel bilgi vermek oldukça yanıltıcıdır. Bu durumun tam tersini gösteren birçok masal örneğinin olduğunu da unutmamak gerekir. “*Her masal anlatıcısı, anlattığı masala kendi bölgesinin mührünü vurur.*” görüşünden hareketle masalları kadının konumu açısından ele aldığımızda birçok masalda kadınların, akıl ve cesaretlerini kullanarak başarıya ulaştıklarını görürüz. Bunlar, erkekler karşısında pasif kalmayıp olaylara cesaretle karşı koymasını bilen kadınlardır. Bu tür masallarda, ilk bakışta erkeğin kıza göre daha üstün ve akıllı olduğu düşünülse de, çeşitli denemelerden sonra kadınların / kızların

daha başarılı olduğu ispatlanır. Böylece, üstünlüğün cinsiyet farklılığı ile değil, iş yapma becerisi ile belirlenebileceği gözler önüne serilir.

Bu düşüncenin verilmeye çalışıldığı en güzel örnek, çeşitli bölgelerde; “İki Kardeş” (Günay 1975: 295), “Yedi Kızlar” (Özçelik 2004: 465-466), “Yedi Kancık Babası” (Seyidoğlu, 1975: 392- 397), “Yedi Kız Babası” (Köksel, 1995: 439-441) veya “Dokuz Kızlı Baba” (Şimşek 1990,840-845) gibi adlarla anlatılan ve Typen Türkischer Volksmarchen’de 374 numarada; “Kızlar Oğlanlardan Daha Akıllıdır” adıyla yer alan masaldır. Masal, kısaca şu şekildedir: İki kardeşten birinin hep kızı, diğersinin oğlu olunca, oğlu olan kardeş, kızı olan kardeşiyle alay eder. Kızların babası üzülür. Daha sonra kızların mı, yoksa erkeklerin mi daha başarılı olduğunu anlamak için, küçük kız ile erkeklerden birini başka bir memlekete gönderip, hangisinin daha başarılı olduğunu öğrenmeye karar verirler. Oğlan, bir gölün başında oyalanıp, gölden yakaladığı kurbağaları bir çuvala doldurup getirirken; kız, erkek kılığında girip, bir padişahın yanında çalışır; bir heybe altın, bir heybe yiyecek, bir at ve yanına seyisi de alarak döner. Kızın başarısını herkes takdir eder. Amcasının oğlu kurbağalarla eve döndüğü için, memleketten kovulur (Günay 1975: 295).

Dikkat edilirse, burada kız babası hor görüldüğü için; amca çocuklarından bir kız ile bir oğlan gurbete gönderilir. Gidiş sebepleri, belli bir süre kaldıktan sonra, en iyi kazancı kimin sağlayacağıdır. Yani, kız ile erkek, birbirlerine üstünlüklerini, cinsiyet farklılığı ile değil kazandıkları malla ispatlayacaklardır. Neticede, oğlan kurbağalarla, kız ise bir heybe altın, yiyecek ve at ile döner. Böylece maharetin kız veya erkek doğmakta değil, verilen görevi başarıyla yerine getirmede olduğu, kız sahibi olmanın utanılacak bir durum olmadığı, aksine gurur vesilesi olduğu ispatlanır.

Konuyla ilgili ikinci örneğimiz, Gaziantep yöresinde; “Karısından mı, Kocasından mı” adıyla anlatılan masaldır. Masalın özeti kısaca şöyledir: Bir padişaha karısı, insanların iyi/zengin veya kötü/fakir olmalarının hanımlarına bağlı olduğunu söyler. Bu sözlere kızan padişah, hanımını üstü başı perişan, ayağında akrepler dolaşan hırpani kılıklı bir oduncuya verir. Kadın, parmağındaki yüzüğü satarak, paranın bir kısmıyla evine eşya, bir kısmıyla da bir tezgâh alır. Bu tezgâhta kumaş ve halı dokuyarak durumlarını düzeltirler. Çeşitli olaylardan sonra padişah, tanımadığı oduncuyu yanına vezir olarak alır. Kadın bir gün, vezir olan kocasını, padişahın yanına göndermeyerek hasta olduğunu, çok narin olduğu için “fulya” çiçeğinin dokunduğunu söyler. Padişah, veziri ziyarete gittiğinde, orada hanımı ile karşılaşır. Hanımı; “*Eee padişahım, karısından mı, kocasından mıymış? Mehmet Ağanın*

Bu masalımız; “Kocasını vezir eden de, rezil eden de kadındır.” atasözünü gayet güzel açıklamaktadır. Bir erkeğin başarısı veya başarısızlığı hanımına bağlıdır. Hanım isterse, durumu çok kötü olan bir erkeği üstün bir seviyeye getirebilir veya durumu çok iyi olan başarılı bir erkeği çok kötü hallere düşürebilir. Ama, bu masalımızda kadının fonksiyonu, sadece erkeği düşük seviyeden üst seviyeye getirmektir.

topuğunda akrebi vardı, acısını duymuyordu, şimdi bir “fulya”nın acısına dayanamıyor,” der.

Padişah, hatasını anlar ve erkeklerin durumunun kadına bağlı olduğunu kabul eder (Köksel 1995: 374-381).

Bu masalımız; “Kocasını vezir eden de, rezil eden de kadındır.” atasözünü gayet güzel açıklamaktadır. Bir erkeğin başarısı veya başarısızlığı hanımına bağlıdır. Hanım isterse, durumu çok kötü olan bir erkeği üstün bir seviyeye getirebilir veya durumu çok iyi olan başarılı bir erkeği çok kötü hâllere düşürebilir. Ama, bu masalımızda kadının fonksiyonu, sadece erkeği düşük seviyeden üst seviyeye getirmektir.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki;-kaynağı neresi olursa olsun-, Türk toplumunda anlatılan masalarda; kadın ile erkeğin mukayesesi söz konusu olduğunda, kadının daha etkili ve yaptırıcı olduğu; erkeklerin başarılı veya başarısız oluşlarının temelinde kadın gücünün ve aklının yer aldığı anlatılmaktadır.

Ayrıca, masallarımızın büyük bir kısmında, erkeklerle herhangi bir karşılaştırma yapılmaksızın, bazı kızların çok akıllı oldukları ifade edilir ve buna bağlı olarak kızlar, karşılarındaki insanlara, kimsenin cevaplandıramadığı sorular sorarlar veya cevabını kimsenin veremediği sorulara kendileri cevaplar bulurlar. Ayrıca, kadınların kuvvetlerini, becerilerini ve eşlerine olan bağlılıklarını konu alan masallar da vardır. Bu tür masalarda kadın, aklını kullanarak veya yaptığı işlerle kendini ispatlamış olur. Yeri geldiğinde kadın, padişaha bile akıl

verebilecek kadar zeki ve kurnazdır. Aklını kullanarak her türlü tehlikeden kurtulur, asla pasif duruma düşmez.

“Padişah ile Veziri” adlı masalda, padişah vezirine; *“Ey vezir! Bana on üveç, yirmi koyun, kırk kurt, altmış sığır, yetmiş sağır, yüz yidin yumurta, kırk güne kadar getirmezsün cellatlıksın,”* der. Vezir, bu sözlerin manasını evine misafir olduğu bir köylü kızından öğrenir: *“On üveç: bu kız veya oğlan, on yaşında iken on üveç hesabıdır. Yirmi koyun ise; bir erkek oğlan yirmi yaşına girdiğinde, yirmi koyun hesabıdır. Kırk kurt ise; bir adam kırk yaşına girdiğinde, kırk kurt hesabıdır. Çünkü, birşeyden korkmaz, kurt gibidir. Altmış sığır ise, bir insan altmış yaşına girdiğinde, altmış sığır hesabıdır. Yetmiş sağır ise, bir insan yetmiş yaşına girdiğinde konuşulan şeyi işitmez, unuttur. Onun için yetmiş sağır hesabıdır. Yüz yidin yumurta ise; bir insan yüz yaşına girdiğinde birşey anlamaz. Onun için yüz yidin yumurta hesabıdır...”* der.

Padişah, vezirin bu cevabı kimden duyduğunu öğrendikten sonra, henüz 11 yaşında olan köylü kızını kendisine vezir yapar (Hafız 1990: 270-271).

Âdeta bir yaş destanının mensur halde anlatımı olan bu sözler, 11 yaşındaki bir kızın, yeri geldiğinde bir vezire dahi akıl verebilecek konumda olduğunu göstermektedir. Soru, mecazî olarak sorulduğu için, vezir cevabını bulamamıştır.

Soruları soran, bazen de kızdır. “Hakiki Zenginlik” adlı masalda, evlenme çağına gelen padişahın kızı; *“Kim bana, aynı anda, hem yoksul, hem de zengin olduğunu gösterip, beni ikna edebilirse, ben o kişiye varacağım”* der ve bu soruya bağlı olarak; zengin padişah çocuklarını reddedip, elinde hiç parası olmayan, fakat birçok mesleği ve sanatı bilen kişi ile evlenerek; *“hakiki zenginlik altın, gümüş, mal, dünyalık değil; hüner ve bilimdir,”* der (Ercilasun-Turan: 2-5). Burada kız, evleneceği erkeği bir nevi imtihan etmiş, zenginlik yerine mesleği ve sanatı tercih etmiştir.

Aynı konu, Malatya’da anlatılmakta olan; “Kanlı Börek” masalında da işlenmektedir: Padişah, mesleği olmayan kişiyle evlenmeyeceğini söyleyen kızı elde edebilmek için hasır yapma sanatını öğrenir ve kız ile evlenir. Bu padişah birgün,

Ayrıca, masallarımızın büyük bir kısmında, erkeklerle herhangi bir karşılaştırma yapılmaksızın, bazı kızların çok akıllı oldukları ifade edilir ve buna bağlı olarak kızlar, karşılarındaki insanlara, kimsenin cevaplandıramadığı sorular sorarlar veya cevabını kimsenin veremediği sorulara kendileri cevaplar bulurlar.

lokantada tuzağa düşürülüp işkence görürken, başına gelenleri bir hasıra nakşedip hanımına gönderir. Hanımı, hasırdaki nakışlardan kocasının başının dertte olduğunu anlar ve gelip kurtarır¹.

Böylece, bazı durumlarda padişahlığın dahi hayatı kurtaramayacağı, ancak öğrenilen sanatın etkili olacağı mesajı, insanlara bir kadın tarafından verilmiş olur.

“Tuz Kadar Sevgi” (Sakaoğlu 1973: 584-598), “Suyu Altın Eden Tas” (Sakaoğlu 1973: 361-366), “Mumdan Şiş, Şekerden Kebap” (Köksel 1995: 308-316), “Üç Akıllı Kız” (Emiroğlu 1996: 325-328) vs. gibi masallarda da, bir padişahın karşısında kendi kızının veya başka kızların haklı olduğu konu edilir. Bu tür masallarda erkek koruyuculuğuna alıştırmış kızların bağımsızlık savaşı, dinleyiciye iletir. Erkeklerden korkma, “baba” suretinde masala akseder. Ancak, birey olma özelliği kazanan küçük kız, baba kompleksini ve erkek korkusunu aşarak kendisini hayatta geri planda kalmaya zorlayan bağlarından kurtularak dış dünyaya açılabilme cesaretini gösteren bağımsız kadının sembolize eder.

Çoğu masalda kızlar, akıllı olmalarının yanında kuvvetleri ile de dikkat çekerler. *Typen Türkischer Volksmarchen* adlı masal tip kataloğunda 153. sırada, “Haydut Mehmet” adı ile yer alan, Gümüşhane’de “Haramibaşı Ahmet” (Sakaoğlu 1973: 454-460) ve Erzurum’da “Celali Ahmet” (Seyidoğlu 1975: 377-378) adlarıyla bilinen masalda, padişahın kızı, babasının hazinesini soymak veya kendisini yenmek isteyen 40 haramiyi, aklını ve gücünü kullanarak yener.

Bütün bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki; çeşitli masallarımızda kadınlar akıllarını ve güçlerini kullanarak, kendilerini kötülüklerden korumuşlar; ayrıca çeşitli olaylar karşısında namus ve ahlâkî kurallara bağlılıklarını da ispatlamışlardır.

Bazı masallarımızda, kadınların kötü olduğu düşüncesi veriliyor gibi olsa da, sonunda bütün kadınların kötü olmadığı; aralarında sadık, namuslu ve akıllı kadınların da bulunduğu değişik şekillerde ifade edilir. Öyle zannediyoruz ki, bu tür masalların temeli “Binbir Gece Masalları”na dayanmaktadır. Çünkü, bu külliyatta Şehrazat, bütün kadınların kötü olmadığını, evlendiği padişaha 1001 gece masal anlatıp, onu oyalayarak ispatlar.

“Çuhadaroğlu” adlı masalda; baba - oğul, hanımlarını evde bırakarak başka bir memlekete giderler. Çuhadaroğlu burada, bütün kadınların namussuz olduğunu ispatlamaya çalışırken, oğlunun hanımı gelip, hem eşini kurtarır, hem de Çuhadaroğlu’nun haksız olduğunu ispatlar (Seyidoğlu 1975: 386-388).

Typen Türkischer Volksmarchen adlı masal tip kataloğunda 279. sırada yer alan; “İyi Kadınlar - Kötü Kadınlar” adlı masal da aynı konuyu içermektedir. Padişah, bir kadının kocasını astığını görünce, bütün kadınların asılmasını emreder. Lalanın babası, haydut olduğu yıllarda, erkek kılığına giren bir kızın, nişanlısının intikamını

nasıl aldığı anlatır. Bunun üzerine padişah, kadınları affeder.

Toplumun kadına ve erkeğe bakışı fıkralarda da kendini gösterir. Özellikle Nasreddin Hoca fıkralarını bu açıdan değerlendirdiğimizde, dinleyicilere “karı-koca” rolünde, farklı mesajların verildiğini söyleyebiliriz. Öncelikle, aile çatısı altında, karı-kocanın uyum içerisinde olması ima edilir. Müşterek hayatta iyi işlerde de kötü işlerde de hemfikir olmak mutluluğun birinci şartıdır. Kadın-erkek / karı-koca her zaman birbirlerinin yanlışlarını, kusurlarını kapatmalı, görmezlikten gelmelidir. Hoca ile hanımı arasında da böyle bir diyalog vardır.

Evlilik paylaşmadır, hayatın zorluklarına birlikte göğüs germe, güzellikleri birlikte yaşamadır. Nasreddin Hoca’ya bağlı olarak anlatılan fıkraların bir kısmında, eşler kendi aralarında, yapılacak işleri paylaşarak, iş bölümü yaparlar. Bir fıkrada, gece çocuk uyanıp da ağlamaya başlayınca karısı Hoca’yı uyandırıp; “*Molla, ahur biz bu uşağa şerikik. Yarısı senindi yarısı benim. Ne olar, dur bir defe de sen onu ovut!*” der. Hoca, yorganı tepesine çekip; “*Sen, öz payını ovut, işin yohdur, goy benim payımı, ağlasın!*” der (Abdulla 1993: 207).

Dikkat edilirse Hoca, hanımının sözüne karşı çıkmaz, yani hanımı kadar kendisinin de çocuğa bakmakla yükümlü olduğunu bilir. Ama, yorgunluğunu, dışarıda çalıştığını, evdeki işleri de hanımının yapması gerektiğini; “*senin işin yohdur*” sözleriyle vurgular. Çünkü, Hoca’yla hanımı ev işleri ile ilgili de bir anlaşma yapmışlardır. Bir gün Hoca’nın evinde yangın çıkar, koşup Hoca’ya haber verirler. Fakat Hoca hiç istifini bozmadan; “*Karımı bulun, ona haber verin. Aramızda iş bölümü yaptık, evin dış işlerine ben, iç işlerine o bakıyor!*” der (Tokmakçioğlu 1981: 81-82; Abdulla 1993: 51).

Bu sözler biraz umursamaz bir tavırla söylenmiş olsa da aile içinde bireylerin kendi sorumluluklarını bilmeleri gerektiği ve herkesin bu yükü taşıyabilme gücüne sahip olması şartı vurgulanır. “İç” ve “dış” kelimeleri birbirine zıt iki kelime olup, “iç” kadını, “dış” da erkeği simgeleyerek iki zıt kelimenin aile çatısı altında bir bütünü oluşturduğu görülür.

Bütün bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki; çeşitli masallarımızda kadınlar akıllarını ve güçlerini kullanarak, kendilerini kötülüklerden korumuşlar; ayrıca çeşitli olaylar karşısında namus ve ahlâkî kurallara bağlılıklarını da ispatlamışlardır.

Aslında kadınlarla erkekler farklı karakterlere, farklı yapılarla sahip iki zıt guruptur. Tabiatla bütünü oluşturan hemen her şeyin temelinde zıtlıklar vardır. Tıpkı zıtkutupların birbirini çekmesi gibi. Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatılan fıkraların bir kısmında da zıtlıkların aslında bütüne giden yol olduğu görülür.

“Aç Başını Hanım” adlı fıkrada Hoca, hanımı ile aynı sofrada yemek yerken, ona başını açmasını söyler. Hanımı, Hoca'nın bu isteğine bir anlam veremeyip sebebini sorunca; *“Hatun –demiş- sen başını açarsan melekler kaçar, ben besmele çekerim şeytanlar kaçar, böylelikle şu yemeği baş başa yeriz.”* der (Tokmakçioğlu 1981: 102).

Bu fıkrada, sebebi ne olursa olsun, karı-kocanın birlikte hareket etmesi gerektiği anlatılmaktadır. Eşlerden birisi iyilikleri, güzellikleri, olumlu şeyleri sembolize eden meleğin, diğeri de kötülüğün temsilcisi olan şeytanın gitmesini sağlayarak huzurlu bir ortam yaratıp, yemeği her şeyden uzak, kavgasız, dövüşsüz, ağız tadı içerisinde başbaşa yiyeceklerdir. Şeytan ve melek birbirine zıt iki kavramdır. Zıtlıklar birbirini tamamlayarak bütünü oluşturur. Buna “yatay” ve “dikey” boyutların gerçeğinde saklı bulunan zıtlığı örnek verebiliriz (Guenon 2001). Üzerinde durduğumuz fıkrada da birbirinin zıttı olan “şeytan” ve “melek” bütünü oluşturur ki bu da aile içinde karı-kocanın birlik içinde olmasıdır.

Aynı durum, “Müneccimlik” adlı fıkrada da görülür. Timur, Hoca'ya müneccimlik teklif edince, bu işi ancak hanımıyla birlikte yapabileceğini açıklar. Sebep olarak da; *“Dövr-gedimden bizim avradın sözü ile benim sözüm her zaman birbirinin tersine olur. Meselen, men ahşam havaya bahib deyende ki, sabah yağış yağacag, arvad hökmen bahib deyir yağmayacag. Özü de sözü ki dedik, üstünde möhkem dururug. Öldü var, döndü yohdur. O deyende ki meselen, bu il tahlil yahşı gelecek, men deyirem gelmeyecek. Nece ildir ki men fikir vermişem, her zaman ya onun dediği olur, ya benim. Odur ki, arvadla men ikimiz bir müneccim ola bilirik.”* der (Abdulla 1993: 174-175).

Dikkat edilirse fıkrada sürekli çatışan bir karı-koca / kadın-erkek vardır. Bunların çatışması başarıya ulaşmada, olgunluğa erişmede alınan yoldur ve sonunda birbirine zıt olan bu kişiler, bir bütünlüğü oluşturarak müneccimliğe kadar yükselirler. Yani, kadın ile erkek, bir bütünü oluşturmada iki önemli faktördür. Bunlar, kendi üzerlerine düşen görevleri - farklı uçlarda da olsa - hakkıyla yaptıklarında topluma faydalı sonuçlar elde edilecek, insanlık adına gelişmeler sağlanacaktır. *“Fıkranın sonunda Nasreddin Hoca'nın: 'Karım ve ben ancak bir müneccim olabiliriz.' sözü, kadın ve erkeğin bir elmanın iki yarısı, 'yin ve yang' ya da negatif ve pozitif kutupların birbirini tamamlaması gibidir. 'İki eşit fakat karşıt güç olan yin ve yang, birbirinden asla bağımsız değildir. Biz, hiçbir oluşumu yin ve yang özellikleri bir arada olmaksızın açıklayamayız. Gündüz olmadan gece, gece olmadan gündüz açıklanamaz.' 'Yin, dişi, yeryüzü, ay, karanlık, gece, dişil, negatif, statik, kış, soğuk, alıcı, yumuşak, içine alan, yang; erkek, gökyüzü, güneş, aydınlık, gündüz, eril, pozitif, dinamik, yaz, sıcak,*

sert, dışarı verendir.' Dünyanın da içerisinde varlığını sürdürebilmesi, zıtlıkların uyumuna, çatışmaların başka bir deyişle yin ve yangın dengelenmesine bağlıdır." (Şenocak 2007: 72-73).

İşte, geceyle gündüzün bir günü, yer ile gökyüzünün dünyayı, Tanrı ile Şeytanın bir inanç sistemini oluşturduğu gibi, kadın ile erkek de zıtlıkta bütünleşip birbirini tamamlayarak insanı oluşturur. Onun için bu iki cinsiyeti birbirinden ayırmak mümkün değildir.

Sonuç olarak; Türk kültürünün temelini oluşturan; gelenek ve göreneklerimizin yanında destan, halk hikâyesi, Dede Korkut Hikâyeleri, masallar ve fıkralarda da kadına büyük önem verilmiş, başka ülke ve inanışlarda olduğu gibi, onlara ikinci sınıf insan muamelesi yapılmamıştır. Bütün anlatılarda kadınlar; güzelliklerinden dolayı cinsel bir obje olarak görülmemiş, akıllı, kuvvetli, namuslu, becerikli ve sadık oluşlarıyla kendilerini ispatlamış, erkeklerle mukayese söz konusu olduğunda; fiziki özelliklerinden, cinsiyet farklılığından çokyaptıkları işlere, davranışlara ve toplumdaki yerlerine göre değerlendirilmişlerdir.

Dileğimiz, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanların fiziki özelliklerine bakıp, "kadın" veya "erkek" olduğu için değil de yaptıklarıyla, başarılarıyla, geleceğe yönelik plan ve projeleriyle ve hepsinden önemlisi örnek tavır ve davranışlarıyla değerlendirilip hak ettiği yere konulmasıdır. ÂşıkAhmet Poyrazoğlu'nun dediği gibi:

Beyazın karaya üstünlüğü yok,
Ahlâkta hoş olan insan üstündür.
İnsan suretinde hayvan olan çok,
Kendisini bilen insan üstündür.

(Alptekin-Sakaoğlu 2006:358)

Sonuç olarak; Türk kültürünün temelini oluşturan; gelenek ve göreneklerimizin yanında destan, halk hikâyesi, Dede Korkut Hikâyeleri, masallar ve fıkralarda da kadına büyük önem verilmiş, başka ülke ve inanışlarda olduğu gibi, onlara ikinci sınıf insan muamelesi yapılmamıştır. Bütün anlatılarda kadınlar; güzelliklerinden dolayı cinsel bir obje olarak görülmemiş, akıllı, kuvvetli, namuslu, becerikli ve sadık oluşlarıyla kendilerini ispatlamış, erkeklerle mukayese söz konusu olduğunda; fiziki özelliklerinden, cinsiyet farklılığından çokyaptıkları işlere, davranışlara ve toplumdaki yerlerine göre değerlendirilmişlerdir.

1 Bu masal, 1997 yılında, F.Ü. Fen-Ed. Fak. TDE Bölümü son sınıf öğrencisi Öznur ÖZÜRK tarafından İbiş ÇELİK'ten derlenmiştir. 93 yaşında ve Malatya doğumlu olan ÇELİK, okuma yazmayı kendi imkânları ile öğrenmiş olup, o tarihlerde Adana'da ikamet etmekte idi.

Kaynaklar

- ABDULLA, Behlul (hızl.) (1993), **Dava Yorğan Davasıymış (Molla NesreddinLetifeleri)**, Bakı.
- ALPTEKİN, Ali Berat – Saim Sakaoğlu (2006), **Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)**, Ankara.
- BANARLI, Nihat Sami (1971), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.1**, İstanbul.
- DÖKMEN, Üstün (2002), **İletişim Çatışmaları ve Empati**, İstanbul.
- EMİROĞLU, Seyit (1996); **Meram İlçesi (Konya) Masalları**, Konya, (Yayımlanmamış Doktora tezi).
- ERCİLASON, Ahmet Bican-Turan, Şekür (1989), **Uygur Halk Masalları**, Ankara.
- ERGİN, Muharrem(1983),**Orhun Abideleri**, İstanbul.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973),**Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul.
- GUENON, Rene (2001), **Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi**, (Çev.: Fevzi Topaçoğlu), İstanbul.
- GÜNAY, Umay (1975), **Elazığ Masalları (İnceleme)**, Erzurum.
- ..... (2000), "İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi", **Millî Folklor**, 6(46), Yaz , 4-9.
- HAFIZ, Nimetullah (1990),**Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri-II**, Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (1987), "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 274-280.
- KÖKSEL, Behiye (1995), **Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Konya (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- KÖSE, Nerin (1994), "Sevdiğini Yenerek Alan Genç Kız Motifi ve Türk Halk Hikâyeleri", **Millî Folklor**, 3 (23), Güz, 24-30.
- ÖZÇELİK, Mehmet (2004), **Afyonkarahisar Masalları Araştırma – İnceleme – Metin**, Isparta.
- SAKAOĞLU, Saim (1973), **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1975), **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve Açıklamalar)**, Ankara.
- ŞENOCAK, Ebru (2007), **İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman / Nasreddin Hoca**, Konya.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001), **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, 2. C.**, Ankara.
- TOKMAKÇIOĞLU, Erdoğan (1981), **Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca**, Ankara.
- TÜRKÖNE, Mualla (1995), **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**, Ankara.
- UĞUZMAN, Tülay Er (2000), "Kadın ve Erkeğe İlişkin Algılamaların Sözlü Türk Halk Kültürüne Yansımaları", **Folklor / Edebiyat**, (21), 2000 / 1, 37-46.
- ZİYA GÖKALP (2004),**Türkçülüğün Esasları**, İstanbul.